
ЕКОНОМІКА І ПРАВО

УДК 330.341.1

В. К. ХАУСТОВ,
кандидат технічних наук, учений секретар
ДУ “Інститут економіки та прогнозування НАН України”,
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна

ОХОРОНА ПРАВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В ГЛОБАЛЬНИХ ПРОЦЕСАХ РОЗВИТКУ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ

Узагальнено та систематизовано сучасні тенденції трансформації сфери охорони інтелектуальної власності, структуризації її об'єктів в умовах глобального поширення цифрової економіки. Обґрунтовано підвищення ролі нематеріальних активів у виробництві товарної продукції та наданні послуг, у тому числі в глобальних ланцюжках створення доданої вартості. Проаналізовано потенціальні виклики та перспективи України щодо підвищення глобальної конкурентоспроможності.

Ключові слова: інтелектуальна власність; нематеріальні активи; майнові та немайнові права; цифрова економіка; глобальна конкурентоспроможність.

Табл. 1.

UDC 330.341.1

VOLODYMYR KHAUSTOV,
Cand. of Techn. Sci., Scientific Secretary,
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine,
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

PROTECTION OF INTELLECTUAL PROPERTY RIGHTS IN THE GLOBAL PROCESSES OF THE DIGITAL ECONOMY DEVELOPMENT

The current trends of the transformation of the sphere of protection of intellectual property rights and the structuring of intellectual property objects under conditions of the global growth of the digital economy are generalized and systematized. Increasing role of intangible assets in the production of commodity products and provision of services, including the global value added chains, is substantiated. The potential challenges and perspectives to increase the global competitiveness of Ukraine's economy are analyzed.

Keywords: intellectual property; intangible assets; property and non-property rights; digital economy; global competitiveness.

Table 1.

У сучасному світі рівень розвитку цифрових технологій відіграє визначальну роль стосовно конкурентоспроможності як окремих країн, так і економічних угруповань. Перехід до цифрової економіки розглядається як рушійна сила інно-

ваційно орієнтованого економічного зростання, якщо створено сприятливі умови. Як справедливо зазначають експерти Світового банку в доповіді про світовий розвиток “Цифрові дивіденди”, цифрові технології у багатьох випадках стимулювали економічне зростання, створювали можливості та підвищували ефективність надання послуг. Проте сукупний ефект від їх використання виявився меншим від очікуваного, до того ж розподіляється він нерівномірно *. Цифрові дивіденди отримують лише ті країни, які спроможні створити міцний аналоговий фундамент: нормативно-правову базу (динамічне ділове середовище, що дозволяє компаніям повною мірою використовувати цифрові технології для конкуренції та інновацій); вагомий людський капітал (працівники, підприємці та держслужбовці використовують можливості, що відкриваються в цифровому світі); спеціальні інститути електронного управління (використання Інтернету для розширення прав і можливостей громадян).

У 2010–2017 рр. частка цифрової економіки у ВВП розвинутих країн зростає з 4,3% до 5,5%, а країн, що розвиваються, – з 3,6% до 4,9%. У країнах G 20 за п’ять років цей показник збільшився з 4,1% до 5,3%. Основу цифрової економіки становлять інформаційні технології (ІТ). США і Китай разом щороку витрачають на розвиток ІТ понад 500 млрд. дол. За даними International Data Corporation (міжнародна дослідницька і консалтингова компанія), очікується, що світові витрати на інформаційні технології у 2018 р. перевищать 4,8 трлн. дол. З географічної точки зору, найбільшим споживачем ІТ є Північна Америка – на цей регіон припадає близько 33% світових ІТ-витрат, частка Європи становить 22%, Азійсько-Тихоокеанського регіону – 33% **.

За прогнозами консалтингової компанії Accenture, використання цифрових технологій повинно додати у 2020 р. 1,36 трлн. дол., або 2,3% загального обсягу ВВП десяти провідних економік світу. Істотно зростає частка цифрової економіки у країнах, що розвиваються, особливо Південно-Східної Азії. Якщо ВВП розвинутих країн збільшиться за рахунок цифрової економіки на 1,8%, то ВВП країн, що розвиваються, – на 3,4%. Бостонська консалтингова група (The Boston Consulting Group) прогнозує, що обсяг цифрової економіки до 2035 р. може досягти 16 трлн. дол. ***.

Особливого значення у глобальних процесах розвитку цифрової економіки набувають трансформаційні зміни у сфері охорони та індикації інтелектуальної власності. У сучасних умовах спостерігаються як посилення захисту особистих немайнових (моральних) прав творців інтелектуальних цінностей, так і подальша комерціалізація майнових (економічних) прав. У цьому зв’язку заслуговують на увагу сучасні тенденції посилення взаємозв’язку та взаємодоповнюваності основних складових інтелектуальної власності, створюваних у процесі розвитку цифрової економіки.

З огляду на це, **мета статті** – систематизувати сучасні тенденції трансформації правовідносин у сферах охорони інтелектуальної власності, а також структуризації об’єктів і суб’єктів права промислової власності та авторського і суміжного права в умовах глобального поширення цифрової економіки.

* Цифровые дивиденды : Доклад о мировом развитии [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://documents.worldbank.org/curated/en/224721467988878739/pdf/102724-WDR-WDR2016Overview-RUSSIAN-WebRes-Box-394840B-OUO-9.pdf>.

** Перспективы развития цифровой экономики в государствах-членах ЧЭС : Доклад комитета парламентской ассамблеи черноморского экономического сотрудничества. – С. 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.pabsec.org/documents.asp?id=3&hl=ru>.

*** Там же.

З позицій охорони інтелектуальної власності у сфері цифровізації економіки нормативно-правове забезпечення має врегульовувати правовідносини стосовно як об'єктів права промислової власності (патентно-ліцензійну діяльність), так і об'єктів авторського та суміжного права.

З правової точки зору, промислова власність і авторське та суміжні права в сучасних умовах наближаються або частково перекривають одне одного. З'являються своєрідні види охорони, що можуть бути віднесені до авторського і суміжного прав або права промислової власності. Так, охорона промислового зразка може перекриватися нормами патентного права і правової охорони творів прикладного мистецтва; комп'ютерні програми можуть бути захищені не тільки авторським, але й патентним правом; охорона топологій інтегральних схем може бути здійснена за допомогою авторського права або спеціального права інтелектуальної власності.

Суб'єктами права інтелектуальної власності є творець (творці) об'єкта права інтелектуальної власності (автор, виконавець, винахідник тощо) та інші особи, яким належать особисті немайнові та (або) майнові права інтелектуальної власності.

У межах авторського права є два основних типи прав: майнові – дозволяють правовласнику отримувати фінансову винагороду при використанні його творів іншими особами; немайнові – дають право претендувати на авторство твору і право заперечувати проти внесення до твору змін, які можуть завдати шкоди репутації автора. Більшість законів про авторське право містять норми про те, що автор або правовласник мають право дозволяти або не допускати визначені дії по відношенню до твору як до об'єкта авторського права.

Патенти як об'єкти права промислової власності та стимули економічного зростання можуть використовуватися в ролі каталізатора нових технологій і бізнесу та інвестиційного ресурсу в ліцензуванні, спільних підприємствах та інших угодах, які дають дохід від нематеріальних авуарів. Розбудова інформаційного суспільства актуалізувала новітні ініціативи щодо вирішення проблем забезпечення захисту об'єктів права інтелектуальної власності. Наприклад, у захисті програмного забезпечення за допомогою патентів застосовують декілька підходів. У деяких країнах видають патенти на всі види програмного забезпечення, натомість у більшості країн комп'ютерні програми прямо виключені з об'єктів патентування і можуть бути запатентовані “як такі”, проте надається можливість отримати патентну охорону комп'ютерних винаходів, пов'язаних з програмою технічним характером. Як обґрунтування для виключення програмного забезпечення з патентного захисту часто наголошують на тому, що інновації в цій сфері, як правило, мають кумулятивний, послідовний розвиток і дозволяють повторно використовувати роботи інших авторів, а також зазначають про необхідність збереження сумісності між програмами й системами. Проте мережеві компоненти не відповідають механізмам патентної системи, оскільки діапазон параметрів, доступних для іншого користувача, може бути обмеженим. Деякі експерти стверджують, що патентний захист комп'ютерного програмного забезпечення є необхідним для адекватного стимулювання інвестицій у цю сферу та підтримки інновацій у різних технологічних сферах, які дедалі більше розвиваються в русі з комп'ютерними технологіями*.

* Patent Expert Issues: Computer Programs and Business Methods / WIPO [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/patents/en/topics/computer_programs.html.

Особливістю захисту програмного забезпечення є те, що після створення його здебільшого можна легко відтворювати за дуже низькою ціною і в необмеженій кількості. Хоча захист авторських прав є доступним для “прямих виразів” програмного забезпечення, він не захищає “концепцію” програмного забезпечення, що часто є основною частиною його комерційної цінності.

Ще однією проблемою вважають патентоспроможність бізнес-методів. Традиційно бізнес-методи були або загальнодоступними, або захищеними законом про комерційну таємницю. Проте сьогодні інформаційні технології надають можливості для нових бізнес-моделей, використовуючи ці технології як інструмент для обробки та передавання різних даних, зокрема технічних, комерційних та фінансових. Через високі економічні ставки, пов’язані з такими новими бізнес-методами та розширенням електронної комерції в суспільстві, дебати про можливість патентування бізнес-методів продовжуються на різних форумах *.

Експерти ООН вважають, що існуюча інституційна структура міжнародних торговельних та інвестиційних відносин може виявитися непридатною для вирішення питань, пов’язаних з використанням новітніх цифрових технологій. При розподілі результатів технічного прогресу одну з найважливіших вигід отримують ті, хто володіє знаннями і машинами, в яких вони втілені. Наприклад, якщо говорити про роботизацію, то країни і компанії, які виробляють роботів і володіють втіленими в них правами інтелектуальної власності, отримують від робототехніки більше доходів, ніж інші. Найявні дані свідчать про значну географічну концентрацію доходів головним чином у Німеччині, Японії, Республіці Корея та США **.

Висока концентрація прав інтелектуальної власності у знаннях, які виступають двигуном цифрової революції, може стати причиною найгострішої нерівності як на національному, так і на міжнародному рівнях. Для стримування цієї загрози на національному рівні всі країни потребують відповідної системи державного регулювання, яка не дозволяла б декільком компаніям і фізичним особам привласнювати більшу частину вигід. Крім того, уряди мають допомагати не тільки у фінансуванні нових технологій. Вони могли б брати участь у комерціалізації нових успішних технологій, створюючи професійно керовані венчурні фонди, які б брали участь у капіталі широкого спектру компаній, що працюють з новими технологіями. Це дозволило б на більш широкій основі розподіляти блага, створювані в умовах швидкого зростання продуктивності праці завдяки заміні людської праці новими технологіями, і стимулювати сукупний попит на продукцію менш продуктивних секторів при одночасному розширенні зайнятості та підвищенні середньої продуктивності праці.

Вимагають уваги й інші напрями правового регулювання, які повинні бути опрацьовані для усунення ризиків і створення умов розвитку цифрової економіки. Йдеться про особливості регулювання прав на результати інтелектуальної діяльності в цифровому середовищі, у тому числі в частині їх захисту, а також про додаткові механізми капіталізації зазначених результатів, адже підвищені ризики неправомірного використання результатів інтелектуальної діяльності значно знижують рівень довіри до цифрової економіки та гальмують її розвиток. Необхідним є

* Там же.

** Intangible Capitalin Global Value Chains / World Intellectual Property Report. – Geneva : WIPO, 2017. – 138 p.

забезпечення здорового балансу між захистом авторського права і пріоритетними напрямками державної політики у сферах освіти, досліджень, інновацій тощо *.

Відзначають кілька факторів, що становлять потенціальні загрози цифровій трансформації та потребують розроблення інструментів запобігання втратам **. По-перше, це “відтік мізків”, тобто втрата як підприємницьких талантів у сфері інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), так і працівників та споживачів у сфері, що супроводжується зменшенням компетенцій і знеціненням традиційних активів, які не пройшли цифровізацію. По-друге, це зменшення конкурентоспроможності традиційних органів управління і господарюючих суб’єктів в умовах цифровізації бізнес-процесів і формування економіки даних. По-третє, це домінування глобальних цифрових платформ і гравців, які диктують свої правила і створюють додаткові розриви між залученими і не залученими країнами та суб’єктами.

У цьому зв’язку слід зазначити, що в Україні, незважаючи на численні парламентські слухання та рекомендації науковців, не створено ефективної системи охорони інтелектуальної власності, у тому числі щодо захисту об’єктів цифрового середовища. Так, за даними Альянсу прав власності (Property Rights Alliance – PRA), Україна у 2018 р. серед 125 країн посіла 110-те місце за Індексом прав власності (IPRI), 109-те – за субіндексом “Захист права інтелектуальної власності”, 89-те – за субіндексом “Піратство у сфері авторських прав” і відносно прийнятне 40-ве місце за індексом “Патентний захист” ***.

До цього часу не виконано основних положень Рекомендацій парламентських слухань на тему “Створення в Україні сприятливих умов для розвитку індустрії програмного забезпечення”, схвалених Постановою Верховної Ради України від 15.03.2012 р. № 4538-VI. Україна була і залишається в переліку країн, які не забезпечують захисту прав інтелектуальної власності та щодо яких ведеться спостереження, а Офісом торгового представника США на щорічній основі здійснюється перегляд “Спеціальної доповіді 301”. Україна, за цим документом, перебуває у групі країн типу Priority Watch List із значним рівнем інтернет-піратства, в яких не забезпечуються адекватна і ефективна правова охорона інтелектуальної власності (ІВ) й захист авторських і суміжних прав. Згідно з дослідженням BSA Global Software Survey, в Україні 80% програмного забезпечення, встановленого на комп’ютерах, не має необхідних ліцензій. З 2016 р. проникнення неліцензійного програмного забезпечення в Україні знизилося всього на два процентних пункти (у США цей показник використання піратського софту становить 15%). Вартість усього програмного забезпечення, встановленого без ліцензій за 2017 р., дорівнювала 108 млн. дол. ****.

* Доклад о положении в области интеллектуальной собственности в мире. Меняющийся облик инноваций / Всемирная организация интеллектуальной собственности. – Сер. : Экономика и статистика. – 186 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.wipo.int/edocs/pubdocs/ru/wipo_pub_944_2011.pdf.

** Цифровая повестка Евразийского экономического союза до 2025 года: перспективы и рекомендации / Группа Всемирного банка. – ЕЭК, 2017. – С. 6 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.eurasiancommission.org/ru/act/dmi/SiteAssets/%D0%9E%D0%B1%D0%B7%D0%BE%D1%80%20%D0%92%D0%91.pdf>.

*** Ukraine IPRI Overall Score [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine>.

**** В Україні 80% усього програмного забезпечення є неліцензійним [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/science/10267089-v-ukrajini-80-usogo-programnogo-zabezpechennya-ye-nelitsenziynim-doslidzhennya.html>.

Охорона ІВ відіграє провідну роль у стратегіях компаній і державній політиці інновацій *. Компанії та держави інвестують кошти у створення нематеріальних активів – нові ідеї, технології, проекти, бренди, організаційні ноу-хау та бізнес-моделі, які активно захищаються відповідними охоронними документами на право власності. Діяльність з винаходів нових продуктів або процесів стає більш інтернаціональною й відкритою за своїм характером. Центральною ланкою інноваційного процесу є ринки знань та об'єкти права інтелектуальної власності.

Відомо, що поява нових технологій, бізнес-інновацій і зниження торговельних витрат докорінно трансформували характер організації світового виробництва. Виникли складні міжнародні виробничо-збутові ланцюжки (глобальні ланцюжки створення вартості), у яких компанії організують рух проміжних товарів через країни і континенти для подальшої обробки та остаточного складання. Розвиток глобальних ланцюжків створення вартості супроводжувався посиленням економічної ролі нематеріальних активів. Інвестиції в технології, дизайн і брендинг зростають швидше, ніж у традиційній галузі.

Відзначають два основних шляхи, за допомогою яких нематеріальні активи впливають на глобальні ланцюжки створення вартості. По-перше, йдеться про організацію міжнародних виробничо-збутових ланцюжків. Так, переведення трудомістких виробничих процесів у країни з нижчою оплатою праці вимагає передавання технологічних і бізнес-знань. Подібні знання нерідко охороняються різними правами інтелектуальної власності, у тому числі зареєстрованими – такими, як патенти і промислові зразки, і не реєструються такими правами, як авторські та комерційні. По-друге, технології, дизайн і брендинг визначають успіх на ринку, тим самим впливаючи на розподіл вартості всередині глобальних ланцюжків. Важливу роль у посиленні цих тенденцій відіграють ІКТ **.

Дослідження експертів Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ) показали, що Східна Азія, Європа і Північна Америка – це три регіональних блоки, які відрізняються найбільш міцними зв'язками в межах виробничих ланцюжків. Усередині кожного з цих блоків “головні” економіки експортують високотехнологічні проміжні товари і послуги в економіки-“фабрики” із середнім рівнем доходу, які потім експортують готову продукцію у країни регіону і за його межі. “Головними” економіками цих трьох блоків є Японія, Німеччина, США і Китай.

Експертами ВОІВ проведено дослідження щодо частки доданої вартості по 19 групах промислових товарів у 43 економіках, а також по регіону “Весь інший світ” ***. На основі отриманих даних проведено розрахунки внеску різних факторів у величину доданої вартості. Для всіх груп продуктів внесок нематеріального капіталу у формування доданої вартості є вищим за внесок матеріального капіталу (27–42% проти 13–21%). Частка нематеріальних активів є більш ніж у два рази вищою порівняно з матеріальними активами в таких галузях, як фармацевтика (34,7% проти 16,5%), виробництво хімічних (37,5% проти 17,5%) і нафтопродуктів (42,1% проти 20%). Найнижче співвідношення питомої ваги нематеріальних і матеріаль-

* Ukraine IPRI Overall Score [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.internationalpropertyrightsindex.org/country/ukraine>.

** Intangible Capital in Global Value Chains / World Intellectual Property Report. – Geneva : WIPO, 2017. – 138 p. – P. 28.

*** Там же. – P. 36.

них товарів виявилось у виробництві металевих виробів (24% проти 20,8%), з недорогоцінних металів (31,4% проти 25,6%). Автори вважають очевидним, що частка нематеріальних активів – це дохід, зумовлений репутацією бренду та іміджем, технологічними перевагами і привабливістю дизайну, завдяки чому споживач може розрізнити товари різних компаній.

Компанії прагнуть отримати всі можливі форми прав ІВ на нематеріальні активи. У сучасному розумінні крім традиційних охоронних документів до нематеріальних активів належать організаційні та управлінські ноу-хау, які можуть охоронятися за допомогою комерційних таємниць.

Розрізняють два типи нематеріальних активів*.

Знаннєві активи, які охоплюють технології та дизайн, а також організаційні, логістичні, управлінські та інші аналогічні ноу-хау. Загальна риса знаннєвих активів полягає в тому, що вони за своєю сутністю мають неконкурентний характер і, на відміну від матеріальних активів, необов'язково пов'язані з конкретним місцем розташування. Наприклад, НДДКР для нового автомобіля можуть проводитися в одному місці, а подальша процедура – розосереджуватися по декількох точках.

Репутаційні активи – це гудвіл, що формується у споживачів щодо бренду компанії. Він частково ґрунтується на тому, що покупці задоволені попередніми покупками продукції бренду, а також на тому іміджі, який створив бренд. Репутаційні активи за своєю суттю є конкурентними: бренди мають репутаційну цінність тільки в тому випадку, коли застосовуються щодо певного продукту або компанії. Крім того, брендам у цілому не так просто перетинати кордони: фірми можуть на одному ринку володіти репутаційними активами, а на іншому – ні, хоча, звичайно, вони можуть мати міжнародну репутацію.

Вартість нематеріальних активів може бути вкрай невизначеною, особливо на початковому етапі, коли комерціалізація відповідних товарів або послуг ще не почалася. Така невизначеність дає великий вибір щодо встановлення ціни ІВ і розміру роялті, особливо коли йдеться про афільовані компанії.

При створенні нових знань компанії опиняються перед вибором. З одного боку, вони хочуть зберегти свої інновації в таємниці, щоб отримати перевагу над конкурентами. При цьому закони про комерційну таємницю дозволяють забезпечувати охорону конфіденційної інформації від несанкціонованого розкриття. З іншого боку, компанії хочуть отримати права ІВ на свої інновації, проте їм доводиться розкривати інформацію про такі інновації. Так, деякі знаннєві активи, такі як технології процесів та організаційні ноу-хау, досить легко зберігати в таємниці, тоді як інші, наприклад, дизайн продуктів, – ні. При цьому права ІВ охоплюють тільки деякі знаннєві активи (у разі патентів – це технологічні винаходи).

Компанії-лідери у створенні нематеріальних активів усвідомлюють, що витік знань є неминучим ризиком у пов'язаних ланцюжках створення вартості, особливо коли вони передають некодифіковані знання компаніям-партнерам, які в майбутньому можуть стати конкурентами. З цієї причини такі компанії іноді обмежують передачу знань і передають тільки старі технології, витік яких не може викликати негайну появу конкурентної загрози. Водночас захищені права ІВ можуть допомагати компаніям передавати належні їм технології в межах виробничо-збутового ланцюжка і фактично сприяти аутсорсингу різних виробничих завдань**.

* Intangible Capitalin Global Value Chains / World Intellectual Property Report. – Geneva : WIPO, 2017. – 138 p. – P. 37–38.

** Там же. – P. 40.

Інколи компанії-лідери відкрито діляться своїми знаннями активами або ліцензують їх: щоб сприяти застосуванню нових технологій та отримати доступ до технологій, що належать іншим компаніям. Друге міркування є особливо актуальним для так званих складних технологій, тобто технологій, що базуються на безлічі запатентованих винаходів, патенти на які належать різним суб'єктам. До категорії складних технологій відносять більшість ІКТ, патентування яких зростало найшвидшими темпами протягом останніх 30 років. За допомогою перехресного ліцензування компанії забезпечують доступ до технологій, необхідних для комерціалізації власних інновацій.

Основними інструментами ІВ, що забезпечують охорону репутаційних активів, є товарні знаки і географічні вказівки. Придбання прав на товарний знак не потребує великих витрат, а управління глобальним портфелем товарних знаків вимагає ретельного планування і прийняття стратегічних рішень, адже товарні знаки охоплюють не тільки назви продуктів, але й дво- і тривимірні фігури, звуки, кольори та інші пов'язані з ними характеристики. Охорону хоча б основних товарних знаків є сенс забезпечувати на всіх ринках, на яких компанії діють або планують діяти.

Невизначеність прав власності на товарні знаки може призводити до великих витрат, особливо в ході комерціалізації нових продуктів, тому глобальні портфелі товарних знаків великих багатонаціональних компаній нерідко складаються з десятків тисяч таких знаків. Крім того, заявки на товарні знаки від нерезидентів є менш сконцентрованими порівняно з патентами: на п'ять найбільших одержувачів заявок (національних відомств по товарних знаках Канади, Китаю, США, а також Відомства інтелектуальної власності ЄС) припадає 28,1% загальносвітової кількості таких заявок (2015 р.). Водночас частка відомств інтелектуальної власності зазначених країн у загальносвітовому обсягу заявок на патенти від нерезидентів у 2015 р. становила 68,3% *.

На результати процесу поширення знань як нематеріальних активів впливає державна політика у сферах торгівлі, інвестицій, міграції та охорони ІВ, хоча зв'язок не завжди є очевидним. Наприклад, обмеження торгівлі може як заважати поширенню знань через високотехнологічні капітальні товари, так і допомагати шляхом стимулювання іноземних інвестицій.

Успіх процесу поширення залежить від поглинання наздоганяючої економіки, її здатності зрозуміти та застосувати знання, створені в іншій країні. Поглинаюча здатність залежить від людського капіталу (наявності кадрів, спроможних розуміти і застосовувати технологію), організаційних і управлінських ноу-хау, а також від наявності інститутів, які координують і мобілізують ресурси для освоєння технології. У багатьох випадках поглинаюча здатність також передбачає здатність створювати невеликі інновації для адаптації технології до місцевих потреб. На думку багатьох економістів, успіх швидко зростаючих країн Східної Азії частково пояснюється тим, що вони змогли запустити процес вивчення і поглинання.

Підсумовуючи викладене стосовно глобальних ланцюжків створення доданої вартості, слід зазначити, що Україна не є активним учасником цих процесів попри наявний потенціал, у тому числі у сфері розвитку цифрової економіки та створення об'єктів інтелектуальної власності. Експерти Світового банку відзначають, що в Україні частка експортної продукції, виробленої завдяки участі у глобальних

* Там же. – Р. 41.

ланцюжках, у 2014 р. становила лише 5,7%, тоді як у Польщі цей показник сягнув 27%, у Румунії й Туреччині – 38%, у В'єтнамі – 59%. На підтвердження потенціалу України щодо участі у глобальних процесах експерти наводять приклад нарощування експорту кабельних джгутів для систем запалювання автомобільних двигунів, які зросли з 21 млн. дол. у 2000 р. до 1,2 млрд. дол. у 2017 р. Щодо потенціалу сектору цифрової економіки відзначено порівняльні переваги експорту послуг галузі телекомунікацій та інформаційно-комунікаційних технологій, питома вага яких досягла у 2016 р. 16,7% загального обсягу (1,4 млрд. дол.) *. Варто також зазначити, що питома вага ділових послуг у 2016 р. становила 8% (790 млн. дол.) загального обсягу експорту, у структурі яких переважають професійні та консалтингові послуги (359 млн. дол.), наукові й технічні послуги (156 млн. дол.) та послуги дослідження і розробки (131 млн. дол.). Проте роялті та інші послуги, пов'язані з використанням інтелектуальної власності, були на рівні всього 0,3% загального обсягу (29 млн. дол.) **, що свідчить про низький рівень комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності за кордоном.

Про значний потенціал розвитку цифрової економіки та сфери інтелектуальної власності, підвищення рейтингових позицій глобальної конкурентоспроможності за умови створення сприятливого інституційного середовища свідчать дані доповіді Всесвітнього економічного форуму щодо профілю України за основними групами показників *** (табл.).

Таблиця

**Профіль України за основними компонентами
та показниками Індексу глобальної конкурентоспроможності у 2018 р. ***

Компоненти Індексу	Ранг серед 140 країн
Опора 1: Інститути	110
1.12. Індекс електронної участі	72
1.13. Орієнтування уряду на майбутнє	115
1.15. Права власності	129
1.16. Захист інтелектуальної власності	114
Опора 2: Інфраструктура	57
Опора 3: Упровадження ІКТ	77
3.01. Передплати на мобільний стільниковий телефон (100 осіб)	33
3.02. Мобільні ширококутні передплати (100 осіб)	105
3.03. Передплати на фіксований ширококутний Інтернет (100 осіб)	66
3.04. Підключення до Інтернету (100 осіб)	38
3.05. Процент користувачів Інтернету	83

* Фіскальні ризики та варіанти проведення реформ : Тематична записка / Світовий банк. – С. 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pubdocs.worldbank.org/en/609691538644680854/Ukraine-Special-Focus-Note-Oct-2018-UKR.pdf>.

** Зовнішня торгівля України товарами та послугами у 2016 році : стат. зб. / Державна служба статистики України. – С. 119 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua

*** The Global Competitiveness Report 2018 / World Economic Forum. – P. 575 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www3.weforum.org/docs/GCR2018/05FullReport/TheGlobalCompetitivenessReport2018.pdf>.

Закінчення таблиці

Опора 4: Макроекономічна стабільність	131
Опора 5: Здоров'я	94
Опора 6: Навички	46
6.01. У середньому за період навчання (років)	51
6.02. Ступінь підготовки персоналу	74
6.03. Якість професійної підготовки	63
6.04. Навички випускників	62
6.05. Цифрові навички населення	55
6.06. Легкість пошуку кваліфікованих працівників	54
6.07. Тривалість шкільного життя (років)	54
6.08. Критичне мислення в навчанні	41
6.09. Ставлення учнів до вчителя у початковій школі	32
Опора 7: Ринок продукції	73
Опора 8: Ринок праці	66
Опора 9: Фінансова система	117
Опора 10: Розмір ринку	47
Опора 11: Динаміка бізнесу	86
11.07. Зростання інноваційних компаній	112
11.08. Компанії, що генерують проривні ідеї	84
Опора 12: Можливість інновацій	58
12.01. Диверсифікація робочої сили	62
12.02. Стан кластерного розвитку	106
12.03. Застосування міжнародних спільних винаходів (млн. осіб)	56
12.04. Співпраця між багатьма заінтересованими сторонами	56
12.05. Наукові публікації (H-індекс)	50
12.06. Подання заявок на патент (млн. осіб)	62
12.07. Витрати на НДДКР (% ВВП)	56
12.08. Індекс якості наукових установ	44
12.09. Досвідченість покупця	74
12.10. Подання заявок на реєстрацію торговельних марок (млн. осіб)	60

* Складено автором за [11, с. 575, 576].

Примітка: до таблиці включено всі показники, які характеризують розвиток цифрової економіки та сферу інтелектуальної власності.

Слід зазначити, що укладачі Доповіді постійно вдосконалюють структуру показників залежно від тенденцій глобального розвитку. Зокрема, у 2018 р. показники скомпоновано у такі групи: “Сприятливість середовища” (опори: “Інститути”, “Інфраструктура”, “Упровадження ІКТ”, “Макроекономічна стабільність”); “Людський капітал” (опори: “Здоров'я”, “Навички”); “Ринки” (опори: “Ринок продукції”, “Ринок праці”, “Фінансова система”, “Розмір ринку”); “Інновації. Екосистема” (опори: “Динамізм бізнесу”, “Інноваційні можливості”).

Позиції України у Глобальному рейтингу конкурентоспроможності у 2018 р. дещо покращилися – країна посіла 83-тє місце з-поміж 140 країн, тоді як у попередньому році – 89-тє місце серед 135 країн. У таблиці наведено позиції України за 12 групами показників та окремими показниками, які характеризують потенціал країни у сферах ІКТ та ІВ, у тому числі щодо нематеріальних активів.

Аналіз позицій України за окремими показниками та групами дозволяє зробити такі висновки. Найбільш проблемними (рейтингові позиції є значно вищими, ніж загальний ранг) і перспективними для підвищення позицій глобальної конкурентоспроможності є показники, які характеризують макроекономічну стабільність (131-ше місце серед 140 країн), фінансову систему (117-та позиція) та інститути (110-та позиція). Це ті показники, без яких неможливий ефективний розвиток будь-якої економіки. Для розвитку сфери інтелектуальної власності вкрай загрозливими є позиції України за показниками “1.15. Права власності” (129-тє місце) та “1.16. Захист інтелектуальної власності” (114-тє місце). Небезпечними в контексті активізації інноваційного розвитку є позиції за показниками “11.07. Зростання інноваційних компаній” (112-тє місце) та “12.02. Стан кластерного розвитку” (106-тє місце).

Важливим у контексті потенціалу для розвитку інновацій та цифрової економіки є високі, порівняно із загальним рейтингом глобальної конкурентоспроможності (83-тє місце), позиції України за показниками: “12. Можливість інновацій” (58-ме місце), зокрема, “12.08. Індекс якості наукових установ” (44-тє місце), “12.05. Наукові публікації (Н-індекс)” (50-тє місце); “6: Навички” (46-тє місце) та “3: Упровадження ІКТ” (77-ме місце). Отже, Україна має достатньо високі рейтингові позиції та оцінки нематеріальних активів, безпосередньо пов’язані з процесами цифровізації національної та глобальної економіки.

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що наявний потенціал інтелектуальної власності в Україні в останні роки залишається поза сферою державного регулювання внаслідок недолугої реорганізації державного органу з питань інтелектуальної власності й зміни його відомчої підпорядкованості. Відповідно, втрачається кадровий потенціал управління цією надважливою сферою сучасності. Так, у 2014–2016 рр. в Україні діяв Проект Twinning “Посилення правової охорони та захисту прав інтелектуальної власності в Україні”, співвиконавцями якого були іспанське та датське відомства з питань патентів і торговельних марок. Проект був спрямований на підвищення кваліфікації фахівців – експертів Укрпатенту, суддів, митних інспекторів та інших, а також на гармонізацію українського законодавства з європейським. Проте й досі більша частина відповідних законопроектів залишилася поза увагою законодавчого органу влади.

Висновки

За останні роки зафіксовано відчутний прогрес у багатьох напрямках цифрового розвитку, у тому числі у сфері охорони та індикації інтелектуальної власності. Зокрема, спостерігається як посилення захисту особистих немайнових (моральних) прав творців інтелектуальних цінностей, так і подальша комерціалізація майнових (економічних) прав.

У виробництві товарів внесок нематеріального капіталу у формування доданої вартості є вищим, ніж внесок матеріального капіталу.

Визнаними міжнародними інституціями створюються і вдосконалюються глобальні рейтинги, до яких у дедалі більшій кількості включаються показники,

якими характеризуються різні аспекти цифровізації економіки та розвитку інтелектуальної власності.

Висока концентрація прав ІВ у знаннях, які виступають двигуном цифрової революції, спричиняє найгострішу нерівність як на національному, так і на міжнародному рівнях. Україна має достатньо високі рейтингові позиції та оцінки нематеріальних активів і створення об'єктів права інтелектуальної власності (патентів і торговельних марок) у Глобальному індексі конкурентоспроможності.

Упровадження новітніх технологій, якість інтернет-інфраструктури, інституційний розвиток та інноваційний клімат – це ті напрями, які повинні визначати розвиток цифрової економіки в Україні. Ключовими стратегіями мають стати цифровізація країни, формування внутрішнього ринку ІКТ, включення до глобальних ланцюжків створення доданої вартості.

*Стаття надійшла до редакції 8 лютого 2019 р.
The article was received by the Editorial staff on February 8, 2019.*
